

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 808.63-311:808.63-1

TEMELJNA NAČELA PRI PISANJU SLOVENSКИH ZEMLJEPISNIH IMEN

I. UVOD

1.1 Namen raziskave*

Namen raziskave je bil preučiti jezikoslovna načela, ki so se uveljavljala pri zapisovanju slovenskih zemljepisnih imen v preteklem poldrugem stoletju, in ugotoviti, kolikšno in kakšno veljavo ima danes katero izmed njih. Izsledki raziskave naj prispevajo h globljemu utemeljevanju tiste oblike zemljepisnega imena, ki naj bi bila tudi uradna (standardna) imenska oblika, k razumevanju njenega razmerja do ustrezne narečne oblike in k osvetlitvi mehanizma in načinov prenašanja zemljepisnih imen iz narečne v (pisno) knjižno obliko. Čutiti je čedalje večjo potrebo po objektivnejših merilih, na katera bi se bilo mogoče opirati pri določanju *ene* uradne oblike zemljepisnim imenom, ki bodisi v uradnih imenikih bodisi v splošni javni rabi, npr. na zemljevidih, v publicistiki itd., nastopajo v dveh ali več različicah, vse pa se nanašajo na isti zemljepisni objekt. Zanesljivejša merila so potrebna tudi za zapisovanje še ne zbranih imen, npr. mikrotoponimije (ledinskih imen ipd.).

V raziskavi sem zajela tipološko najzanesljivejše primere, ki osvetljujejo dosedanje standardizacijo slovenskih zemljepisnih imen, in temeljna vprašanja, ki se pri tem kažejo, manj pozornosti pa sem posvetila tistim vprašanjem (npr. pisanje velike in male začetnice, besedotvorno-skladenjska merila za pisanje skupaj ali narazen pri večbesednih imenih), pri reševanju katerih je treba izhajati iz ustrezne predmetne znanstvene in normativne literature, npr. slovničnih in pravopisnih določil.

1.2

Splošni lastnosti sodobne rabe slovenskih zemljepisnih imen sta precejšnja nedoslednost in neenotnost v zapisovanju, npr. *Gabrje* in *Gaberje*, *Črešnjice* in *Česnjice*, *Kranjčica* in *Krajncica*, *Prisojnik* in *Prisank* itd.; omahovanje je opazno predvsem glede zapisovanja morfemov (koreni, pripone ipd.), ker jih zavestno ali podzavestno primerjamo z dokaj doslednim sestavom knjižnega jezika. Neenotnost ni nastala zaradi izredno močne narečne razčlenjenosti slovenskega jezikovnega prostora, ali

* Tu natisnjeni prispevek je rezultat raziskave, ki je bila opravljena v okviru delovnih nalog komisije za standardizacijo zemljepisnih imen pri Izvršnem svetu SR Slovenije. Naj se na tem mestu zahvalim še profesorjem dr. Dušanu Čopu, dr. Francu Jakopinu, dr. Bredi Pogorelec in dr. Jožetu Toporišču, ki so se ljubeznivo odzvali moji prošnji in prispevek prebrali vnaprej, za vse pripombe, nasvete in spodbude.

ker se je slovensko zemljepisno izrazje zbiralo in dopolnjevalo v več časovnih valovih (Metelkova, Freyerjeva in Kozlerjeva akcija, delo Slovenske matice, več akcij v zadnjih petdesetih letih) ter prek raznih virov in različno usposobljenih informatorjev, temveč predvsem zaradi razločkov v pojmovanjih posameznih redaktorjev glede narave in obsega knjiženja zemljepisnih imen.

Ideji o knjiženju slovenskih zemljepisnih imen kot najustreznejšem načinu njihove standardizacije za uradno in sploh javno rabo lahko sledimo do začetkov njihovega zbiranja, prim. pri Freyerju zapisane slovenske in nemške oblike:

Dobovo – Dobau/Dobou, Dobráviza – Dobrauza, Devnize – Devenze/Dewenze, Kostánjeviza – Kostainouza, Dúplinjje – Duplne/Dupelne, Sela – Siella/Siela idr.

V novejšem času pa dajejo nekateri spet prednost narečni imenski obliki; vendar narečnost pogosto pojmujejo precej okrnjeno, npr. predvsem kot uveljavljanje samoglasniške redukcije tipa *Lipica* – narečno *Lipca*, ne vztrajajo pa tako zvesto pri drugih nič manj tipičnih narečnih posebnostih zemljepisnih imen, npr. dvoglasnikih, soglasniških sklopih, prim. nareč. *Lejšuje* za knjižno *Leščeveje*, *Cerkle* za knjižno *Cerklje* itd. (opomba: v tem spisu uporabljam za zapisovanje narečnih zemljepisnih imen praviloma črke za zapisovanje knjižnega jezika).

1.3 Metodologija, viri in temeljna literatura

Za to raziskavo sem pregledala in primerjala najpomembnejše vire, iz katerih je mogoče črpati slovensko zemljepisno imenje, pritegnila pa tudi večino prispevkov, ki tako ali drugače obravnavajo slovenska zemljepisna imena.

Temeljna metoda je bila primerjalna: opazovala sem razmerje med konkurenčnima oblikama imena (največkrat sta si konkurirali narečna in knjižna oblika, včasih tudi dve neenako poknjženi). Osrednji problem je bil pridobiti avtentične narečne oblike: deloma sem jih zbrala v jezikoslovni (dialektološki in imenoslovni) literaturi, na glasovni ravni poknjžene pa v leksikonu Slovenska krajevna imena. Izredno dragocen vir je bil Freyerjev abecedni seznam slovenskih in nemških oblik za kraje in gradove na Kranjskem, saj so v njem mnoge slovenske imenske oblike že (vsaj deloma) poknjžene, medtem ko mnoge nemške izkazujejo izvirnejšo obliko, npr. *Rasderto – Resdertu*. Obeh vrst oblik nisem primerjala z apriorno željo po iskanju utemeljitev za uveljavljanje bodisi narečnih bodisi knjižnih oblik, temveč sem skušala izluščiti načela (kakršna koli že so) in prakso, na podlagi katerih je prišlo do današnjega stanja, ter predlagati pota, ki bi pomenila najbolj naravno organsko in racionalno nadaljevanje jezikovnega razvoja v današnjih v marsičem drugačnih razmerah.

H. Freyer, Alphabetisches Verzeichniss aller Ortschafts- und Schlösser-Namen des Herzogthums Krain, 1846;

P. Kozler, Zemljevid slovenske dežele in pokrajin, 1853;

R. Svetlič, Kazalo krajev na Zemljevidu slovenskega ozemlja, 1922;

Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937;

Krajevni leksikon Slovenije I–IV, 1968–1980;

V. Klemenčič, Koroška (karta in imenik slovenskih in nemških krajevnih imen), 1972;

Tržaško ozemlje (seznam imen), 1978;

Atlas Slovenije, 1985;

Slovenska krajevna imena, 1985;
 Imenik naseljenih mesta u SFRJ, 1985;
 Arhivsko gradivo o delovanju Slovenske matice, Arhiv SR Slovenije;
 Letopisi matice slovenske (poročila o delovanju Slovenske matice);
 Zapisniki Slavističnega društva;
 Arhivsko gradivo o Posvetu o pisanju zemljepisnih imen 1971 in 1972 (Arhiv Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU);
 I. Gams, za poenostavitev pravopisnih pravil, Naši razgledi XXI, 1972, št. 22 in 23 (poročilo o Posvetu o pisanju zemljepisnih imen);
 M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije I–III, 1975;
 I. Zelko, Historična topografija Slovenije I, 1982;
 P. Blaznik, Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške I, 1987;
 Kartoteka zgodovinskih in narečnih oblik zemljepisnih imen (Etimološko-onomastična sekcija, SAZU);
 F. Bezljaj, Slovenska vodna imena I–II, 1956–1961;
 F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika I–II, 1976–1982;
 J. Toporišič, Slovenska slovnica, 1984;
 Načrt pravil za novi slovenski pravopis, 1981;
 D. Čop, Imenoslovje zgornjesavskih dolin, 1983 (diss.);
 Fonološki opisi . . . ANUBiH 1981;
 S. Škrabec, Jezikoslovni spisi 1/1–1/4, 1916–1919;
 A. Breznik, Jezikoslovne razprave, 1982;
 F. Ramovš, Zbrano delo I, 1971;
 (posamezni članki z imenoslovno tematiko)

2. TEMELJNA NAČELA

2.1 Pojem knjižna oblika zemljepisnega imena

Najpogostejša zahteva v zvezi z normiranjem oz. uradno standardizacijo slovenskih zemljepisnih imen je zahteva po njihovi knjižni obliki. Stara je vsaj poldrugo stoletje, izhaja pa iz istega funkcionalnega razmerja, kot je značilno za razmerje knjižni jezik – narečje sploh: izvirna narečna imenska oblika se uporablja le na omejenem krajevnem območju (že v sosednjem kraju se lahko govori glasovno deloma drugačna ustreznica), v splošni vseslovenski rabi pa je navadna njena knjižna ustreznica, sprejemljiva za vse. Zemljepisna imena so razmeroma samostojna besedna plast v jeziku, vendar z mnogoterimi vezmi povezana s splošnim (občnoimenskim) besedjem, zato bi bilo treba tudi teoretično osvetliti, kaj je treba razumeti pod knjižno obliko zemljepisnega imena oziroma katere knjižnojezikovne poteze naj taka oblika vsebuje. V slovenskem imenoslovnem izročilu temu pomembnemu vprašanju niso posvečali potrebne pozornosti, zato je lahko zaradi pomnoženih jezikovnozgodovinskih (in primerjalnojezikoslovnih) znanj na eni ter vseslovensko združevalnih ter slovenizacijskih prizadevanj na drugi strani (oprth na pisno prakso knjižnega jezika) prišlo do različno globokih – tudi nekontroliranih – posegov v imenske oblike.

Velik del slovenskega knjižnega imenja se je z večdesetletno rabo pisno ustalil in prevladuje mnenje, da vanj ne gre posegati brez posebno tehtnih razlogov – ne glede na to, ali je kaka uveljavljena pisna oblika z jezikovnozgodovinske in etimološke plati pravilna ali ne, npr. *Maribor*, in ne glede na to, kako odseva mnogorodne pretekle

jezikovne, idejne, politične in druge družbene okoliščine, ki so do nje pripeljali, npr. *Rajhenburg – Brestanica*. Dvojnice v razmerju knjižno – narečno ali v kakem drugem razmerju, npr. uradno – neuradno: *Šivče – (Sv.) Trojica*, niso izpričane v vseh primerih. Če kljub temu znova sprožamo vprašanja normiranja oziroma če znova razkrivamo načela, ki so vplivala nanj, počnemo to zato, da bi se lahko enotneje in bolj sistematično odločali med pisnimi različicami, kjer pač so ali kjer bi še utegnile nastati, npr. pri normiranju novega imenskega gradiva.

Pri poskusu določiti pojem knjižna oblika zemljepisnega imena si lahko pomagamo s pojmom knjižna besedna oblika. Pod tem izrazom razumemo obliko, skladno s korpusom prvin in pravil o njihovem povezovanju na glasovno-naglasni, pravopisni, oblikoslovni, besedotvorni in skladenjski ravnini, kakor se je sčasoma izkristaliziral v knjižnem jeziku sploh (in je praviloma podan v knjižnojezikovnih učbenikih). Skladno s tem se tudi knjižna oblika zemljepisnega ne bi smela na nobeni omenjenih ravnin odmikati od tistega, kar velja za knjižni jezik sploh.

2.2 Pojem narečna oblika zemljepisnega imena

Vsako zemljepisno ime je vezano za strogo določen zemljepisni objekt: nastane na določeni točki časovne osi v strogo določenem jezikovnem okolju in njegov nadaljnji jezikovni razvoj je zajet v jezikovni razvoj krajevnega govora kot celote. Iz tega bi utegnili sklepati, da je narečna imenska oblika edina avtentična in zato zavezujoča imenska oblika za vse uporabnike, tudi tiste, ki živijo zunaj tega krajevnega govora.

Edini avtentični zapis narečne imenske oblike bi omogočila znanstvena fonetična transkripcija. Želeti je sicer, da bi se terensko zapisovanje zemljepisnih imen v prihodnosti opiralo nanjo, dobro pa se je zavedati, da tudi ta transkripcija ni popolna, ampak (povzemam po D. Brozoviću, *Fonološki opisi*, str. 20) nezanesljiva vsaj po dveh plateh: a) ni se mogoče izogniti kompromisom (tudi nezavednim) z zapisovalčevo fonološko interpretacijo fizične zvočne in izgovorne resničnosti, b) človeški dejavniki onemogočajo popolnoma enako uporabo transkripcije v vseh govorih, ki jim je namenjena. Vsekakor jo moramo še vedno šteti samo za približek zapisovanja narečne zvočne in izgovorne raznolikosti, zato je popolnoma avtentičen zapis narečnih oblik zemljepisnih imen neuresničljiv. Ker imamo za vsakdanjo rabo na voljo neprimerno manj popoln sestav črk, kot ga vsebuje fonetični znanstveni črkopis, je jasno, da je z njim tem manj mogoče zvesto podajati narečno glasovno raznolikost in da načela *piši kot govoriš* tudi s tega stališča ni mogoče uveljavljati dobesedno. Že zato se je treba v vsakdanji rabi tudi pri pisanju krajevnih imen opreti na pisno prakso, ki se je izoblikovala za zapisovanje knjižnega jezika.

Uberimo drugo pot razmišljanja: iz zunajjezikovnega razloga (pomembnost zemljepisnega objekta) pridobi kaka narečna imenska oblika splošnejšo veljavo in postane tudi »last« govorcev, ki pripadajo drugim narečjem. Tako ime sčasoma začne izgubljati status citatne besede in se vklopi (prilagodi, spremeni) v druge narečne sestave. Brez take razvojne poti bi iz drugih narečij prevzeti imenski fond v vsakem govoru postal neobvladljiva množica raznorodnih prvin s težavami, podobnimi tistim, ki bi nastale, če bi morali vsa tuja zemljepisna imena za svojo rabo izgovarjati po izvirni izreki. Povsem jasno torej postaja, da čisto narečne imenske oblike zunaj avtentičnega jezikovnega okolja (krajevnega govora) sploh ni mogoče ohraniti in da se zdi poknjizenje zemljepisnega imena za splošno/javno rabo tudi po tej plati najbolj racionalna možnost za vse govorce in pisce slovenskega jezikovnega prostora.

Ne nazadnje pa so notranji razlogi za idejo knjiženja zemljepisnih imen izvirali iz same sestave imenskega fonda: vsebuje mnoga živa (in splošno rabljena) občna imena, ki se navadno pišejo knjižno, npr. *polje, vrh, vas, reka, cesta, mali, veliki, črni* itd.

Ker se tudi zemljepisna imenska oblika razčlenjuje na več jezikovnih (glasoslovje, oblikoslovje ...) ravnin, lahko poteka knjiženje na eni ali več (vseh) omenjenih ravninah. Praksa pa kaže, da knjiženje ni na vseh ravninah enako avtomatično.

2.3 Poglavitni tipi in problemi knjiženja po ravninah

1. **Na glasovni ravnini** je knjiženje avtomatično in deloma brezpogojno (po svoje ga – sicer drugotno, pri branju – narekuje že slovenski knjižni črkopis, ki »pokriva« natančno določene foneme, nekaterih, npr. *ü, ć, ʎ*, pa sploh ne). Praviloma se narečni glasovni niz prevede v najbližjega (najbolj podobnega) knjižnega (in ta se fonološko interpretira). Če knjižimo zemljepisno ime, ki v narečni govorici vsebuje *ʎ*, bo knjižna oblika imela *g*, npr. *Grgar*, itd.

Take prevedbe so nujne za zemljepisna imena, ki niso motivirana z občnoimenskimi ustreznici, medtem ko se pri jasno motiviranih imenih praviloma čuti močno nagnjenje zapisovati jih z upoštevanjem zgodovinsko-etimološkega načela, ki je pripeljalo do knjižne oblike občnoimenske vzporednice, npr. prekmursko *Suhi Vrh*, gorenjsko *Mala Poljana*. Vendar pa se pojavljajo tudi nasprotni predlogi (npr. P. Merku), po katerih naj bi npr. tudi občnoimensko motivirana imena tipa *Bardo, Varh* ipd. iz slovenskega zahodnega zamejstva izgovarjali in pisali skladno z narečnim izgovorom. Razloček med oblikama *Bardo* in *Bardo* (drugo zapisano kot *Brdo*) je nastal zaradi različnega narečnega razvoja zgodneslovenskega *-r-*; oba narečna razvoja sta enakovredna, le da knjižni jezik izhaja iz osredneslovenskega refleksa *-ar-*. Jezikovno je zapis *Bardo* mogoč. Podobno stališče je nekoč zagovarjal L. Pintar (Ljubljanski zvon 34, 1914, str. 284) ob obliki imena *Ribenca* za danes uveljavljeno *Ribnica*, čeprav ni trdil, da je pisna oblika *Ribenca* edina sprejemljiva. Menil je, da o pisavi imena soodločajo še drugi razlogi. Zapis *Bardo* bi lahko našel oporo v tistih knjižnojehovnih besedah, ki izkazujejo enako glasovno sestavo, npr. *barka, park, Darko* itd., le da so po izviru drugačne kot *Brdo*. Ni pa zapis *Bardo* nujen in je vsekakor v nasprotju z uveljavljenim izročilom. Tudi v štajerskih govorih se ponekod govori *-ar-* namesto *-ar-* v izvorno slovanskih besedah, pa vendar tamkajšnja zemljepisna imena zapisujemo (in tudi izgovarjamo) v skladu s knjižno normo, ker je bila njihova uradna podoba določena v času, ko je izrazito prevladovala zavest o potrebnosti slovenske jezikovne enotnosti tudi v zemljepisnih imenih. V teh primerih ne bi bilo smiselno na novo uvajati narečnih oblik (s sprejetjem oblik tipa *Bardo* bi se aktualizirala prav ta možnost) in krniti z veliko truda doseženo enotnost.

Izkaže se, da je pri tovrstnem normiranju zelo močan psihološki dejavnik, tj. živost zavesti o knjižnem jeziku ter o glasovnih substitucijah med knjižnim jezikom in narečjem. Na Javnem posvetu o zemljepisnih imenih leta 1972 je bil prav zaradi misli na šibko poznavanje in rabo slovenskega knjižnega jezika v Slovenski Benečiji in Režiji sprejet sklep, da je za to ozemlje sprejemljivo le minimalno knjiženje, ker da sicer domačini imena ne bi več prepoznali. Zaradi tega družbenojezikovnega in psihološkega stanja bi se pisna oblika *Brdo* v Beneški Sloveniji lahko vpeljala le s soglasjem zamejskih uporabnikov.

Seveda pa narečnih glasovnih skupin *-ar-* niti teoretično ne smemo vseh nadomeščati s knjižnim *-ar-* (zapis *-r-*); *-ar-* se mora v knjižnem jeziku ohranjati v zemljepisnih imenih iz krajev, kjer se *-ar-* narečno ni razvil iz zgodnjeslovenskega *ar-*, npr. *Mangart*. Če pa narečje pozna razvoj *-ar-* < *-r-*, lahko zanesljiva etimologija pripomore k zapisovanju *-ar-* tudi v knjižnem jeziku.

Posebne obravnave je bila deležna občnoimensko motivirana *vas* – *ves*. Različici delita slovenski jezikovni prostor na dva dela. Prvič je že v okviru priprav za zemljevid slovenskega ozemlja leta 1910 prevladalo mnenje, naj se v knjižnih imenskih oblikah za vse slovensko ozemlje zapisuje *vas*. Na Javnem posvetovanju 1972. leta so predstavniki koroških Slovencev ta sklep potrdili in je uresničen v knjižici V. Klemenčiča, Koroška, in v slovenskih javnih napisih na avstrijskem Koroškem. Edini ostanek narečne oblike je menda v koroškem imenu *Vesca*. Spričo te odločitve koroških Slovencev ni oportuno, da oblika *ves* zdaj prodira v imena vzhodnoslovenskih naselij znotraj SR Slovenije, npr. *Vabča ves*, *Marina ves*, *Križa ves*, *Pridna ves* itd. poleg *Stanečka vas*, *Bolečka vas* itd. (vsi primeri so z iste strani 95 v Atlasu Slovenije). Dogovora bi se morali držati vsi, saj v nasprotnem primeru postane zadeva absurdna.

Funkcionalne premene po mehkosti, po kateri je za *č, ž, š, c, j* treba pisati *e* (in ne *o*), po mojem mnenju pri zemljepisnih imenih, ki nimajo ustreznice med občnimi imeni ali kjer knjižni način pisanja še ni ustaljen, ni treba nujno upoštevati; brezpogojna pa je pri sklanjanju zemljepisnega imena, npr. *pred Zmincem*.

Posebnost so imena z občnoimensko ustreznico, ki v narečju kažejo aferezo, tj. odpad začetnega zloga/zlogov, npr. *Nograd* < *Vinograd*. Če zemljepisno ime z narečno aferezo ni uveljavljeno, kot je npr. v imenu *Dolenje Sušice* (ob narečnem *Duleje Šice*), je mogoče vztrajati pri standardizaciji brez (zgodovinsko in etimološko) upravičenega začetnega zloga.

2. Pravopisno knjižne imenske oblike so tiste, v katerih so glasovni nizi/sklopi podani v skladu s knjižno pisno prakso. Na tem mestu ne navajam vseh možnosti, kjer lahko pride do neskladja, ker načelno zastopam stališče, naj bo pisna oblika imena v skladu s knjižnimi pisnimi navadami. Kjer narečni glasovni niz omogoča več pisnih interpretacij, se je treba s presojo posamičnih vidikov odločiti za najustreznejšo možnost. Sem sodi tudi pisanje velike in male začetnice v večbesednih zemljepisnih imenih; uravnava se v skladu s pravopisnimi pravili. Po letu 1972 je nekoliko manj omahovanja pri naselbinskih imenih (nasprotja tipa *Šmarna gora* – *Kranjska Gora*, *Stara vas* – *Stara Cerkev*).

Najopaznejši primeri omahovanja so pri zapisovanju glasovnega niza *-ar-* tipa *Črmljenšak* – *Čermljenšak*, kjer prvi zapis izhaja iz današnjega, drugi pa iz starejšega knjižnega zapisovalnega načina. Enake pisne dvojnice imajo tudi etimološko ne povsem jasni primeri, npr. *Brestanica* – *Bresternica*.

Primer neskladja z veljavnimi pisnimi navadami je npr. zapis *Zakl* namesto *Zakel* v besednem izglasju, ker tam črkovni sklop nezvočnik – zvočnik v slovenščini ni predviden.

Na to ravnino deloma spada še pisanje skupaj ali narazen. Ker je odvisno predvsem od skladenjskih meril, ga obravnavam v točki 6.

3. **Na oblikovni ravnini** bi moralo knjiženje večinoma potekati tako, da se ohranjajo narečne lastnosti zemljepisnega imena glede spola, števila in sklanjatvenega vzorca, če ti vzorci ne nasprotujejo vzorcem, ki jih na podlagi izhodiščne (slovarske) oblike narečnega imena predvideva knjižni sestav.

Tako je poleg sklanjanja *Sela*, rod. *Sel*, mest. *na Selih* mogoče sprejeti tudi *Sele*, rod. *Sel*, mest. *na Selah*, ker se beseda *selo* (enako tudi zemljepisno ime *Sela*) narečno v množini sklanja kot samostalnik ženskega spola in se prekriva s knjižnim vzorcem (im. *Lipe*, rod. *Lip*, mest. *na Lipah*). Notranje neskladje s knjižnim jezikom nastane le na besedni ravni, ker je občno ime *selo* srednjega spola.

Posebnost nekaterih zemljepisnih imen srednjega spola, npr. *Šmartno*, rod. *-a/-ega*, mest. *-u/-em*, je, da se lahko popolnoma ali le delno, tj. v določenih sklonih, sklanjajo po dveh sklanjatvenih vzorcih, pri čemer pogostost rabe odloča o tem, kateri vzorec (ali katera sklonska oblika vzorca) je nezaznamovan; oba konkurenčna vzorca sta sprejemljiva v normo.

Po mojem mnenju pa ni mogoče sprejeti v knjižno normo posameznih konkretnih narečnih sklonskih končnic, npr. rod. mn. *Beltinec*, ampak jih je treba v knjižnem jeziku nadomestiti z ustrežno knjižno obliko, npr. iz *Beltincev*, narečno *Pod Bregam* > *Pod Bregom* itd.

Poseben primer so dvobesedna porabska zemljepisna imena z občnim imenom *ves*, ki je v tamkajšnjem govoru moškega spola; v imenih je *ves* poknjižena le po spolu (moški > ženski), prim. *Slovenska ves*, medtem ko je glasovna podoba ostala narečna. Tako polovično knjiženje načeloma ni priporočljivo, sprejeli bi ga lahko le zaradi podobnega družbenojezikovnega in psihološkega konteksta, kot velja za Rezijo in Beneško Slovenijo (slabo poznavanje knjižnega jezika med domačini).

4. **Besedotvorna ravnina:** Knjižna oblika mora vzporedno z narečno besedotvorno sestavo: posamezne besedotvorne prvine, npr. predpona, koren, pripona, so zaradi etimološko-zgodovinskega načela in zaradi občnoimenske motiviranosti pri knjiženju sicer lahko deloma spremenjene, npr. *Hruš-ov-c* → *Hruš-ev-ec*, ne sme pa se spremeniti njihovo število in medsebojna razmerja, če so za sodobni jezikovni občutek razvidna.

Nekatere različice so nasproti knjiženju precej odporne tudi po svoji glasovni sestavi. Izrazit primer tega tipa je pridevniška pripona *-čki* (v knjižnem jeziku znana samo v besedi *kmečki*, drugače imamo *-ški*) predvsem v večbesednih zemljepisnih imenih iz vzhodnega dela Slovenije in v nekaterih primerih se je taka oblika že uveljavila, npr. *Donačka gora*, *Goričko*. S stališča knjižnojezikovne norme je to moteča prvina, zato je ne bi kazalo uveljavljati nikjer tam, kjer se zemljepisno ime s takim pridevnikom še čuti kot poljubna zveza pridevnika in samostalnika, oziroma tam, kjer je tvorba takega pridevnika živo motivirana iz zadosti znanega samostalnika, npr. *Rogatec* – *rogaški* (ob narečnem *rogački*).

5. **Na naglasni ravnini** je knjiženje dopustno tam, kjer bi s tem dosegli knjižni naglasni vzorec, npr. *Godóvič*, rod. *Godoviča* > *Godovič*, rod. *Godoviča*. Niso pa po mojem mnenju priporočljivi naglasni premiki na obnovljene samoglasnike, ki so izpadli zaradi samoglasniške redukcije, prim. ime *Grádinje*, rod. *Grádinja* itd. (s stalnim naglasom na prvem zlogu) ob narečnem *Gráдне*, rod. *Gráдна*, za katerega leksikon Slovenska krajevna imena navaja kot knjižno sprejemljiv naglas *Grádinje*,

rod. *Gradinja*; (deloma) podobno je razmerje med *Bégunje* – narečno *Bégne* – **Begúnje*.

6. Skladenjska ravnina: Pri standardizaciji zemljepisnih imen se zahteva knjižnojezikovna ujemanost, npr. [*Dərgaje sela*] > *Drganja sela* rod.; [*Dərgajəh seŋ*] > *Drganjih sel*; neujemanost lahko ohranja le tip *Hudajužna, Trimlini*, prav zato pa taki primeri preidejo med zloženske oziroma sklope in jih pišemo skupaj.

Treba bi bilo dosledneje ločiti pojme večbesedno ime (besedna zveza), sestavljenka, zloženska, sklop, dvojno ime in dve imeni. Pisanje se mora uravnovati v skladu s pravili knjižnega jezika.

V praksi je precej napak zaradi mešanja med predložnimi besednimi zvezami (*Pod Lipo*) in sestavljenkami (*Podlipa*), med navadnimi besednimi zvezami (*Ljubljana Bežigrad, Suhi dol*) ter zloženkami (*Dobindol, Ravbarkomanda, Šentvid*), med primeri z dvojnimi imenom (združena naselja, npr. *Smarje-Sap, Kal-Koritnica*) in primeri z dvema imenom (npr. v raznih jezikih: *Koper/Capodistria, Lendava/Lendva*). Kadar smo v dvomih, ali gre za besedno zvezo (pisanje narazen) ali za eno samo besedo (sestavljeno, zloženko, sklop – pisanje skupaj), je precej zanesljiv preskus s sklanjanjem: če se izraz pregiblje v več sestavinah, je to zanesljivo znamenje, da ga je treba pisati narazen, ker gre za besedno zvezo (*Ljubljane Bežigrada, Suhega Dola*), ali z nestičnim vezajem, ker gre za dvojno ime (*Šmarje - Sapa, itd.*); če pa se sklanja samo zadnji del, je to največkrat prav pisati skupaj (*Dobindola, Hudajužne, Šentvida . . .*). V nekaterih primerih imamo dvojnice, npr. *Ruperč Vrh – Ruperčvrh*; po opisanem merilu bi tu bolj priporočali pisanje skupaj.

Raba predlogov z občnoimensko nemotiviranimi zemljepisnimi imeni, npr. *iz Celja – z Jesenic, v Celju – na Jesenicah* naj se čim bolj opira na krajevno rabo, če ta ni v izrecnem nasprotju s sistemskimi možnostmi knjižnega jezika. Res pa je krajevna raba širšemu krogu nosilcev knjižnega jezika pogosto neznana, posebno če gre za imena manj znanih krajev, zato se omahovanju glede rabe predlogov najbrž ne bo mogoče nikoli popolnoma izogniti.

V publikaciji Tržaško ozemlje se uporabljajo predložna imena tipa *Luknja od golobov, Trg od drvi* (veliko jih utegne biti zlasti med mikrotoponimi). Pri večbesednih imenih je treba razmejiti ime zemljepisnega objekta od vzporednega občnoimenskega jezikovnega opisa, npr. *Stara vas – stara vas, Luknja od golobov – golobja luknja*; mislim, da mora standardizacija tudi v teh primerih težiti k skladnosti s potencialno knjižno obliko, čeprav mikrotoponimija zaradi svoje največkrat zelo omejene krajevne rabe lahko ohranja več narečnih potez kot druga imena.

2.4 Etimološko in zgodovinsko načelo

Etimološko in zgodovinsko načelo knjiženja je odločilno sooblikovalo današnje pisno podobo knjižne slovenščine in je nujno vplivalo tudi na pisanje slovenskih zemljepisnih imen.

Po etimološkem načelu naj bi se zagotovila pravilnost oblik; za pravilno je veljala le tista, katere zapis je vseboval podatke o izvorniku imena in predvsem njegovi morfološki sestavljenosti na ravni knjižnega jezika. Bistvo tega načela je mogoče ponazoriti s preprostim zgledom: narečni glasovni niz [*koyk*] bi bilo mogoče pisno

poknjžiti na tri načine: *kovk*, *Kolk*, *Kovek*. Zapis *Kovek* bi se najbolj oddaljil od narečnega glasovnega niza, temeljil pa bi na etimološki interpretaciji *-k*-ja kot pripone (tj. kot v primerih/besedah *listek*, *ostanek*, *zvezek*), ki se v knjižnem jeziku normalno zapisuje z *-ek*; pri takem zapisu zemljepisnega imena bi imeli opraviti z vidnim vplivom določene etimološke razlage. Da ne gre za izmišljeno dilemo, nam dokazuje primer *Bovec*, ki se je v preteklosti zapisoval *Bolc*; oba zapisa izhajata iz narečne oblike [*bouc*], ločita pa se po interpretaciji končaja *-c*. Zapisa *Kovk* in *Kolk* zvesteje sledita narečnemu izgovoru in ne vsebujeta etimološke interpretacije prvine *-k* kot pripone (razlagata jo kot del korena). Razložek med tema zapisoma je v tem, da je oblika *Kovk* knjižna le na glasovni ravni, medtem ko je etimološka zavest o imenu vplivala na uveljavitev zapisa *Kolk*, ker ime navezuje na anatomski izraz *kolk*.

Etimološko načelo zapisa ni v nasprotju z zgodovinskim načelom, če je etimologija pravilna. Razložek med njima je v tem, da zgodovinsko načelo izhaja iz jezikovnega stanja v natanko določenem času in prostoru (za slovenščino je to praviloma jezikovno stanje 16. st.), medtem ko bi se po etimološkem načelu lahko uveljavljale še starejše jezikovnorazvojne oblike, saj etimologija rekonstruira kontinuiteto jezikovnih prvin tudi za čas, za katerega nimamo izpričanih (ohranjenih) neposrednih podatkov o jezikovnem stanju.

Etimološko načelo pisave se v slovenskem jezikoslovnem izročilu pojmuje deloma različno. S. Škrabcu (Jezikoslovni spisi I/1, 1916, str. 60–4) je *etimologični* pravopis tisti, s katerim se v pisanju pokaže, od kod katera beseda izvira; etimološki pravopis je ločil od zgodovinskega (in seveda od fonetičnega) in zdi se, da ga je pojmoval v smislu morfonološkega zapisovanja. Podobno je bilo pri A. Brezniku (Slovenska slovnica, 1934, str. 4–5): etimološko načelo imenuje »pisava po izvoru osnov« in iz ponazorila zanj je mogoče razbrati, da je s tem tudi on mislil predvsem tisto, čemur danes pravimo *morfonološko načelo* (tj. da se isti morfem piše enako ne glede na nekatere premene, ki jih v govoru doživlja na stiku z drugimi morfemi, npr. pisanje *Podgora* in *Podpeč*); to načelo se je pri nas oblikovalo že v 16. st. Pri rabi izraza etimološki je Breznik pojmovno izhajal iz tistega jezikoslovnega izročila, v katerem se izraz etimologija uporablja v pomenu besedotvorje in oblikoslovje (J. Kopitar, Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, 1808, str. 213).

D. Čop (Prostor in čas 1974/2, str. 623–34) pojmuje etimološko pisavo zemljepisnih imen predvsem v smislu *zgodovinskega* in *morfonološkega načela* skupaj. Zavzema se za etimološko pravilne in izhodiščne oblike imen; svoje stališče pa utemeljuje tudi z načelom enotnosti slovenskega jezikovnega prostora. Etimološko pravilnost v zgoraj omenjenem smislu lahko zagotovita le dobro poznavanje narečne imenske oblike in njena natančna jezikovnorazvojna razlaga v kontekstu krajevnega govora.

Tak postopek je v skladu z vsem dosedanjim izročilom in se nam zdi še posebej smiseln tam, kjer je v narečju še živa zavest o povezanosti z občnim imenom. Enotnost slovenskega jezikovnega prostora je razvidna prav iz te točke: tudi na ravni knjižnega imena se je ustvaril enak tip razmerja med občnim in zemljepisnim imenom. Zato se mi ne zdi preveč nasilno, če npr. narečno *Vaze* poknjžimo v *Lazi*. Teoretično in praktično drugačen je primer imena *Voje*, razvitega iz *Loge* (prvotno tožilnik množine): ker je razvil nov tip sklanjanja (*Voje*, *Voj*, v *Vojah* itd.) in se je občnoimenska motivacija že v narečju pretrgala, bi dali prednost zapisu le z glasovnim knjiženjem. Pri normiranju imen v prihodnosti bo treba tej točki posvetiti posebno pozornost.

Da pri slovenskih zemljepisnih imenih ne moremo brezpogojno slediti fonetičnemu načelu zapisovanja (ne glede na to, ali imajo ustreznice med občnimi imeni ali ne),

lahko prikažemo na naslednjih zgledih. Zemljepisno ime [Seu] kaže v mest. ed. jezikovnozgodovinsko starejšo obliko korena/podstave [Sel-], ki nas podpira pri normiranju imenovalniške oblike *Selo*. Imenovalniško obliko smemo »popravljati« tudi v primerih, kot je ime [Smokč], rod. [Smokúča], ker oblike stranskih sklonov še ohranjajo (naglašeni) -u-, ki se je v imenovalniku zaradi naglasne premene (tipa *jelen*, rod. *jeléna*) reduciral. Etimološko načelo (v smislu zgodovinskega in morfološkega) se pri knjiženju slovenskih zemljepisnih imen nikakor ne bi moglo tako močno uveljaviti, če ga ne bi narekovali zelo tehtni jezikovni in jezikoslovni razlogi. Zaradi velike raznovrstnosti narečnih glasovnih razvojev, izhajajoče iz razločkov v naglasnem mestu in dolgosti samoglasnikov, bi bilo številna imena skoraj nemogoče zapisati. Kako bi se sicer lahko normirala, npr. knjižna oblika zemljepisnega imena *ṽadôjč*, mest. ed. *u ṽadavíč* (za knjižno uveljavljeno *Godovič-íča*; I. Tominec, Jis II, 1956/57, št. 3, str. 127; isti, Črnovrški dialekt, 1964, str. 22). Najmanj škode in najmanj nasilja nad narečno imensko obliko je, če se pri normiranju upošteva zgodovinsko-etimološka oblika.

Seveda se pri tem takoj postavlja vprašanje meje, do katere so jezikovnozgodovinski posegi v morfemsko obliko zemljepisnih imen dopustni oziroma mogoči, kadar ne obstaja jasna in živa občnoimenska vzporednica. Vprašanje zadeva ponovno vpeljavo tako samoglasnikov (ki so zaradi samoglasniške redukcije izpadli) kot tudi soglasniških sklopov (ki so se preoblikovali ali okrušili zaradi izpada samoglasnikov).

a) Vpeljava (zgodovinskega) samoglasnika je sprejemljiva, če je dejansko razviden iz sklonskih oblik, prim. [Smokč] > *Smokuč*. Sprejemljiva je tudi v primerih, kjer se tak samoglasnik kot nosilec naglasa ohranja vsaj v eni od narečnih oblik svojih tvorjenk (pridevnik, ime za prebivalca ipd.). Za narečno *Bégne* lahko zagovarjamo zapis *Begunje* zaradi naslednjih živih oblik: *begúnjski*, *Begúnjec*, *Begúnjščica*. Mislim pa, da ni sprejemljivo vpeljevati naglasno obliko *Begúnje* (tudi leksikon Slovenska krajevna imena, 1985, str. 15 je ne navaja), tj. naglas na vpeljanem samoglasniku, ki bi knjižno govorno obliko dodatno oddalжил od narečne govorne oblike, pa čeprav bi bila oblika *Begúnje* skladnejša s knjižnimi navadami.

Manj je samoumevna vpeljavo samoglasnika v zmeraj nenaglašeni morfemih, če je naglas zmeraj na istem mestu/morfemu; narečno *Rádovna*, kot *Radovina* se pojavlja na Zemljevidu slovenskega ozemlja (1922). Oblika *Radovina* podpirajo starejši listinski zapisi. Ker je oblika *Radovna* tudi brez obnovljenega *i*-ja lepo skladna s knjižnim sestavom in ker nima občnoimenske ustreznice, bi bil zapis *Radovina* nepotrebno etimologiziranje, če v takih primerih nimamo drugega močnega dodatnega, npr. kulturnozgodovinskega, razloga, ki bi odtehtal vse druge (prim. *Raščica*), sicer popolnoma zadošča samo glasovno poknjiženje oblike.

Posebej je treba obravnavati vpeljavo *-i*-ja v imenih z nenaglašeno pripono *-ica*, ker je po pogostnosti in funkcijah tudi v knjižnem jeziku ena osrednjih. Zemljepisna imena z ustreznico med občnimi imeni naj se zapisujejo tako kot občna imena. Tudi kadar je morfemska sestava na narečni ravni jasno razvidna, bi jo bilo upravičeno pisati tako, kot se zapisuje v knjižnem jeziku, npr. sestavljeno pripono *-ov-ica*, narečno [-ouca], npr. *Brezovica*. V vseh etimološko nejasnih ali morfemsko ne jasno razvidnih primerih pa bi bilo pametneje uveljavljati le glasovno knjiženje, kot so storili v publikaciji Tržaško ozemlje. Ta odločitev se lahko tudi sestavno opre na knjižnojezikovni *-ca*, npr. *klopca*, *zverca* in *Marjanca*, *Polonca* itd. Teza o slovenski jezikovni enotnosti pri pisanju slovenskih zemljepisnih imen naj bi se ne opirala le na etimološka in zgo-

vinska načela, ampak naj bi upoštevala zmožnost razčlenjevanja morfemov s stališča sodobne jezikovne zavesti.

b) O vpeljavi (obnovitvi) jezikovnozgodovinsko upravičenih soglasniških sklopov se pri knjiženju govori razmeroma redko. Največ nesoglasja pa je npr. pri pisanju zemljepisnih imen, ki vsebujejo narečni glasovni niz *-šca*, razvit iz *-ščica* (tvorjenke so izpeljane iz pridevnikov na *-ski* in pripono *-ica*), tip narečnega *Rašca*, *Topolšca* itd. Večino teh imen so od Freyerja naprej pisali s *-šica*, npr. *Rašica*, *Topolšica* itd., tj. s poknjiženjem pripone *-ca* v *-ica*. Zapis s *-šica* je popoln konstrukt, saj se taka oblika ni nikoli govorila (govorili sta se le *Raščica* in *Raščca* > *Rašca*); sprejemljiv je le, če je raba močno ustaljena in če ne zbuja ugovorov bodisi zaradi zapostavljanja knjižne občnoimenske/morfemske motivacije bodisi zaradi kulturnozgodovinskega izročila, npr. pri *Raščici*. Prav pri tem tipu knjiženja pa so tovrstni ugovori bili (V. Bohinec – F. Planina, Geografski obzornik IV/1, 1957, str. 17-8).

2.5 Etimološko načelo brez povezave z zgodovinskim

Izraz *etimološko zapisovanje* zemljepisnih imen je uporabljal tudi A. Bajec (Področno poročilo komisije o etimološkem, narečnem in knjižnem zapisovanju domačih zemljepisnih imen, iz arhiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU; I. Gams, NR XXI, 1972, št. 22 in 23), vendar pojma ni definiral in vsebinsko razmejil od pojmov *narečno* in *knjižno zapisovanje*, iz katerih je v svojem poročilu prav tako izhajal. Na primerih *Idršek* – (jezikovnozgodovinsko upravičenemu) **Idrščak* in nareč. *Kozaršca* – uradnemu *Kozarščica* je prikazal nepriporočljivo etimologiziranje oziroma ni podprl teh dveh popravkov po etimološko-zgodovinskem načelu. Po Bajcu je v zemljepisnih imenih knjiženje mogoče le v *končnici* (ni jasno, na katere končnice se to nanaša! – moja pripomba), *spolu* in *sklanjatvi*. Tudi za zapisovanje ledinskih imen priporoča le zapise brez etimologiziranja, kar je verjetno treba razumeti v smislu poknjiženja samo na glasovni ravnini.

Bajec uporablja izraz *etimološka (imenska) oblika* tudi za predrugačitve besednega korena v skladu z določeno razlago o njegovem izviru; tovrstne posege v zemljepisna imena ostro zavrača, sklicujoč se na nezanesljivost mnogih etimoloških razlag.

Kulturna zgodovina nas uči, da poznavanje etimologije zemljepisnih imen (pa tudi vseh drugih besed) ni nikakršen pogoj za njihovo zapisovanje. Prav tako nam besede, ki imajo svojo knjižnojezikovno podobo, četudi ne poznamo njihove (zanesljive) etimologije, dokazujejo, da knjižnost besede/imena po naravi stvari ni brezpogojno vezana na pojem etimološkost. Res je, da (tudi napačna) etimologija kot poglobljena zavest o imenu lahko vpliva na njegovo pisno podobo, prim. že omenjeni primer *Kolk* idr. Iz zgodovine slovenskega imenoslovja so znani primeri, ko se je uveljavila in obdržala etimološko napačna oblika, npr. *Višarje*, *Viševsek*, *Maribor*; v taka imena danes ne bi bilo več smiselno posegati, saj so splošno sprejeta. Napačne etimologije, do katerih je pogosto pripeljalo ukrnjeno jezikoslovno vedenje o zgodovini imenske oblike, so v slovenski kulturni zavesti lahko odigrale pomembno slovenizacijsko vlogo oziroma kulturnopolitično utemeljevanje, npr. pri imenu *Maribor*, ki je v resnici < *Marchburg*/*Marchpurk*. Prav prizadevanje za vidno slovenizacijo našega tedaj v marsičem ponemčenega zemljepisnega imenja je bilo ena od osrednjih teženj, ki so vodile normiranje teh imen na prelomu 19. in 20. stoletja.

Glede etimoloških posegov v koren se je tudi načeloma smiselno pridružiti Bajčevemu mnenju, čeprav bi posegi temeljili na zanesljivih etimologijah. Če bi namesto *Ponce* začeli uporabljati za ta zemljepisni objekt imensko obliko **Poldnice*, bi nastal prevelik razkorak med knjižno/uradno in narečno obliko; tako ravnanje bi bilo nesprijemljivo tudi zato, ker jezikovnorazvojnega vidika imen preprosto ni mogoče spregledati. Pri knjiženju zemljepisnih imen namreč niso sprejemljivi postopki, po katerih se narečna imenska oblika pomensko premotivira (npr. nareč. imenska oblika [Ušeyuk] < *jelša/olša* je bila v knjižni obliki *Viševsek* pomensko navezljiva na *visok*) ali pa sploh motivira, če je zaradi močnih glasovnih sprememb popolnoma izgubila prvotno motivacijo, npr. *Ponce*, *Prisank* itd.

Etimološko načelo zapisovanja (kolikor se ne prekriva z zgodovinskim) naj vpliva na zapis imena le izjemoma in pod pogojem, da je etimološka razlaga nesporna. Najpogosteje v takih primerih samo precizira ali potrdi druge (navadno narečne) podatke. Za zemljepisno ime *Udine* se ustaljena slovenska imenska oblika glasi *Videm*, narečna (pokrajinska) pa *Viden*; ker tamkajšnje narečje ne loči med nekdanjima končnima *-n* in *-m*, nam prav etimologija lahko dopolni vedenje, za katerega izmed njiju izvirno gre. V konkretnem primeru etimologija sicer podpira obliko *Viden*, kot je predlagal P. Merku v Jeziku in slovstvu, prednost oblike *Videm*, naslonjene na slovenska imena *Videm* (z nemško etimologijo), pa je že v njeni razširjenosti in ustaljenosti.

Summary

UDC 808.63-311:808.63-1

THE BASIC PRINCIPLES IN THE WRITING OF SLOVENE GEOGRAPHICAL NAMES

The article treats the linguistic principles that have been used in the writing of Slovene geographical names in the last one and a half centuries.

The author first tries to set apart the notion »the book (written form of a geographical name, which should also be the official) standard noun form, and the term "the vernacular form of a geographical name", which is used in the area where the respective geographical object is. She furthermore shows the main types of linguistic changes on all linguistic levels that the vernacular geographical forms can assume during the process of their becoming book / written forms.